

Про важливість Чорноморського регіону

Стівен Бланк

Старший науковий співробітник Інституту досліджень зовнішньої політики, <https://www.fpri.org>

Анотація: Нинішня війна між Росією та Україною привернула увагу до складного взаємозв'язку змін військової, енергетичної і продовольчої безпеки у Чорноморському регіоні. Стратегічна націленість Росії на домінування в Чорному морі та на його узбережжі проявляється у використанні експорту енергоносіїв та продовольства у якості зброї та у напольгливих зусиллях зі встановлення контролю над ними після приходу Путіна до влади у 1999-2000 рр. Ця агресія показує гостру необхідність комплексної стратегії Заходу для вирішення проблем безпеки у Чорноморському регіоні.

У статті стверджується, що Захід має приділити першочергову увагу підтримці України та зміцненню безпеки на Чорному морі на основі комплексного підходу, що охопить військові, політичні та економічні аспекти. Головні завдання – забезпечення перемоги України, енергетична безпека України та прорив російської блокади Чорного моря для гарантування безперешкодних поставок життєво важливих енергоресурсів і зерна. Крім того, для диверсифікації джерел енергії та зниження залежності від російських ресурсів важливо взаємодіяти з такими регіональними гравцями, як Туреччина та Азербайджан. Зрозумівши взаємопов'язаність проблем безпеки в Чорноморському регіоні та продемонструвавши колективну волю до їх вирішення, Захід може послабити вплив Росії, зміцнити стабільність і гарантувати безпечніше та успішне майбутнє регіону.

Ключові слова: чорноморська безпека, російська агресія, російсько-українська війна, енергетична безпека, військова стратегія, регіональна динаміка, реакція Заходу, геополітична напруженість.

Агресія Росії проти України та, опосередковано, Заходу яскраво продемонструвала численні взаємопов'язані аспекти чорноморської безпеки, включа-

ючи військову, енергетичну та продовольчу. Вона також показала стратегічну увагу Росії до Чорного моря і його узбережжя в усіх цих аспектах: використання експорту енергоносіїв, продовольства, зерна в якості зброї є давньою стратегічною практикою Росії. Але працює вона там лише у формі цілеспрямованої блокади¹. Тим часом підготовка до захоплення України та домінування на Чорному морі розпочалась не пізніше приходу Путіна до влади у 1999-2000 роках. Підривна діяльність Росії в українській політиці стала помітною після виборів 2004 року, а рішення перетворити Чорне море на російське «озеро» було прийнято не пізніше 2007 року².

У той же час ця війна наочно показала важливість проблем безпеки на Чорному морі. Весь світ, і Україна зокрема, платить високу ціну за ігнорування авторитарної внутрішньої політики Путіна, на якій ґрунтується його імперська зовнішня політика, тож тепер необхідно швидко надолужити втрачене³. Тому ЄС зараз тисне на Болгарію, щоб та домовилася з Північною Македонією про умови її вступу до ЄС, для зміцнення позицій ЄС на Західних Балканах⁴, а Молдові та Україні він пропонує статус кандидатів на вступ, з тих самих причин⁵. Проте очевидно, наскільки складно протидіяти стратегічним реаліям у Чорному морі, особливо за відсутності дієвої реакції на російську блокаду Чорного моря та крадіжку українського експортного зерна. Тому в цій статті пропонується курс дій Заходу в Чорноморському регіоні, який відповідає нагальним потребам і одночасно закладає основу для нової стратегії майбутнього.

Ці політичні протиріччя також відображають давно існуючу концептуальну прірву між Росією та Європою. Чорноморський регіон, «коротко кажучи, є фізичним і філософським кордоном між ліберальною демократією та автократією. Він важливий і для Заходу, і для Кремля»⁶. Хоча деякі західні спостерігачі говорять про «Велике Чорне море», що включає Балкани, Кавказ, потенційно – Каспій та/або Левант, нема узгодженого комплексного чи дійсно стратегічного підходу Заходу до Чорного моря, наприклад, реально

¹ Прикладами цього є Голодомор по відношенню до України у 1932-33 рр. і нинішня енергетична політика Росії.

² Stephen Blank, "Will Sudan Be the Latest Jewel in the Russian Crown?" Forthcoming as a Newport Paper from the U.S. Naval War College Press.

³ Vladimir V. Kara-Murza, "Russia and the Baltics: Once Friend, Now Foe," *World Affairs* 177, no. 5 (January/February 2015), 21, <https://web.archive.org/web/20150123111431/www.worldaffairsjournal.org/article/russia-and-baltics-once-friend-now-foe>.

⁴ Ben Hall, Sam Fleming, "Bulgaria Vote Buys Prospect of EU Expansion Into Western Balkans," *Financial Times*, June 24, 2022, <https://www.ft.com/content/1905ab99-9dbfa-473a-af2c-0b9ea958609d>.

⁵ Mark Temnycky, "Ukraine and Moldova's EU Candidacy Shows How Far Europe Has Come," *The National Interest*, June 27, 2022, <https://nationalinterest.org/blog/buzz/ukraine-and-moldova%E2%80%99s-eu-candidacy-shows-how-far-europe-has-come-203247>.

⁶ Lt. General F. Ben Hodges (USA RET), "The Black Sea ... or a Black Hole?" *CEPA*, January 21, 2021, <https://cepa.org/the-black-sea-or-a-black-hole/>.

життєздатних структур регіональної безпеки, як би ми не тлумачили цей регіон⁷.

Росія розглядає Чорне море та його береги як частину Російської Імперії, де вона має домінувати, щоб почуватися в безпеці. Для Росії Крим (та, імовірно, Чорне море) є тим, що Костянтин Плешаков називає національним фетишем, або об'єктом імперських устремлінь Росії⁸. Ця думка очевидна з довгих статей та виступів Путіна про Україну, де він прославляє царську й радянську імперії, заперечує будь-яку незалежність України та відкрито згадує імперські претензії Росії⁹. У цьому контексті Крим – «морська цитадель серед Чорного моря. Той, хто керує Кримом, володіє Чорним морем, а той, хто керує Чорним морем, контролює континентальні торгові шляхи між Балканами та Китаєм»¹⁰.

Сповідуючи імперські погляди, Росія закономірно спровокувала нову Холодну війну у Європі. Росія реально вважає себе у стані війни з Європою після того, як її спроби вплинути на український уряд та вибори 2004 року провалилися. 18 січня 2005 року міністр оборони Сергій Іванов заявив в Академії військових наук:

...іде війна проти Росії, і вона триває вже досить довго. Ніхто не оголошував нам війни. Нема жодної країни, яка була б у стані війни з Росією. Але є люди та організації у різних країнах, які беруть участь у військових діях проти Російської Федерації¹¹.

Колишній директор московського офісу Фонду Карнегі Дмитро Тренін пізніше зауважив, що якийсь час «Кремль де-факто діяв у режимі війни»¹². Така позиція властива ідеї Російської Імперії у Євразії, бо імперія – це війна¹³. Як писав Альфред Рібер,

⁷ Velizar Shalamanov, "Security Cooperation Opportunities in the Wider Black Sea Area," в *The Role of the Wider Black Sea Area in a Future European Security Space*, Occasional Paper 11 (Rome: NATO Defense College, Research Branch, 2005), 33-34.

⁸ Constantine Pleshakov, *The Crimean Nexus: Putin's War and the Clash of Civilizations* (New Haven and London: Yale University Press, 2017), 6, 95.

⁹ Стаття Володимира Путіна «Об историческом единстве русских и украинцев», 12 июля 2021, <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>; Встреча с молодыми предпринимателями, инженерами и учёными, 9 июня 2022, <http://kremlin.ru/events/president/news/68606>.

¹⁰ Pleshakov, *The Crimean Nexus*, 6.

¹¹ М.А. Гареев, *Сражения на военно-историческом фронте* (М., Изд-во ИНСАН, 2010), 729, процитовано у статті генерал-майора у відставці І.М. Воробйова та полковника у відставці В.А. Кисельова "Стратегии сокрушения и измора в новом облике", М., *Военная мысль*, № 3, 2014.

¹² Цитата Треніна в Ivo H. Daalder, "Responding to Russia's Resurgence Not Quiet on the Eastern Front," *Foreign Affairs* (November/December 2017), www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2017-10-16/responding-russias-resurgence.

¹³ Aliaksei Kazharski, Andrey Makarychev, "Suturing the Neighborhood? Russia and the EU in Conflictual Intersubjectivity," *Problems of Post-Communism* 62, no. 6 (November-December 2015): 328-339, 331, <https://doi.org/10.1080/10758216.2015.1057077>.

Якщо кордони імперії не мають природних рубежів і встановлені виключно силою, вони неминуче стануть предметом запеклих і затятих суперечок. Світові претензії імперій, які б не були практичні обмеження їх реалізації, за своєю природою не можуть сприйматися як законні ні завойованими ними народами, ні їхніми суперниками на спірних територіях. Не може бути спільноти імперій, подібної до спільноти національних держав. Усі імперії стикаються зі спільною проблемою легітимізації кордонів. Якщо розглядати їх крізь призму спільноти націй, кордони імперій спірні, бо вони утримуються силою, хоча певний час вони можуть визнаватися в офіційних договорах¹⁴.

Тому довге імперське самоствердження Росії та її одержимість тим, щоб її сприймали всередині країни і за кордоном як імперію, спричиняють постійну програму або явної, або таємної війни, або їх обох, і не лише у Європі. Такі голоси Путіна, як почесний голова Ради із зовнішньої та оборонної політики Сергій Караганов, заявляли: «Ми перебуваємо у стані війни із Заходом. Європейський порядок безпеки є нелегітимним»¹⁵. Вторгнення в Україну також підтверджують, що для Путіна і його оточення держава не може існувати інакше, ніж імперія, що спричиняє обмеження суверенітету всіх її пострадянських сусідів та колишніх сателітів¹⁶. Тому будь-яка російська сфера впливу означає, що Росія перебуває у безпеці лише тоді, коли її сусіди не захищені, тобто у постійному стані війни чи підготовки до війни¹⁷. Більше того, насильницькі спроби відтворити імперію вже давно стали основним фактором, що визначає рух Росії до нового тоталітарного репресивного режиму та автократії¹⁸.

Імперії – анахронізм XXI століття. Це недемократичні централізовані політичні системи, сформовані у попередні історичні періоди. Будучи старими політичними системами, імперії несумісні з масовими ідеологіями

¹⁴ Alfred J. Rieber, "Comparative Ecology of Complex Frontiers," в *Imperial Rule*, ред. Alexei Miller, Alfred J. Rieber (Budapest and New York: Central European Press, 2004), 199-200.

¹⁵ Federico Fubini, "Sergey Karaganov: 'We Are at War with the West. The European Security Order Is Illegitimate'," *Corriere Della Sera*, April 8, 2022, www.corriere.it/economia/aziende/22_aprile_08/we-are-at-war-with-the-west-the-european-security-order-is-illegitimate-c6b9fa5a-b6b7-11ec-b39d-8a197cc9b19a.shtml.

¹⁶ Stephen Blank, "The Values Gap between Moscow and the West: The Sovereignty Issue," *Acque et Terre*, no. 6 (2007): 9-14 (Italian), 90-95 (English); і Stephen Blank, "Russia and the Black Sea's Frozen Conflicts in Strategic Perspective," *Mediterranean Quarterly* 19, no. 3 (Summer 2008): 23-54, <https://doi.org/10.1215/10474552-2008-012>.

¹⁷ Timothy J. Colton, Samuel Charap, *Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia* (London: Routledge, 2017), 109, <http://www.tinyurl.com/y3hj93z4>.

¹⁸ Valerie Bunce, "The Prospects For a Color Revolution in Russia," і Keith A. Darden, "Russian Revanche: External Threats & Regime Reactions," *Daedalus* 146, no. 2 (2017): 25-28 і 128-141, <https://direct.mit.edu/daed/issue/146/2>.

XXI століття, такими, як націоналізм. Збереження імперій визначається пасивністю мас¹⁹.

Вивчаючи імперську Росію, ми знаходимо численні аналогії з фашистськими та нацистськими моделями: наприклад, впадає у вічі прирівнювання діаспор до громадян і твердження, що весь СРСР насправді був Росією²⁰. Таким чином, автократія всередині та імперія зовні означають війну, диктатуру, послаблення суверенітету сусідів Росії та постійну загрозу їхній територіальній цілісності. Оскільки Росія може досягти своїх цілей лише силою, тобто війною, вибір будь-якої держави між Росією та Заходом фактично є вільним чи мимовільним вибором між двома конкуруючими моделями соціально-політичного розвитку²¹.

Далі, дві агресії проти України у 2014 та 2022 роках показали, що фундаментальною передумовою європейської безпеки є виключення імперського вибору Росії. Імперія та автократія – дві сторони однієї медалі в російській історії, які виправдовують одна одну ідейно та організаційно. Тому Захід має розробити і втілити довгострокову комплексну стратегію для Великого Чорноморського регіону, який, на загальну думку, так чи інакше охоплює Балкани, Левант і Кавказ, щоб рішуче і остаточно припинити всі спроби Росії підтримувати нескінченні війни на всій цій території.

Цілі Заходу

Найближчі цілі в Чорноморському регіоні – якнайшвидше забезпечити перемогу України та надати Україні достатню кількість енергії, щоб її населення не замерзло взимку. Такий результат може призвести до масштабної кризи біженців та міграції, створити загрозу для Центральної та Західної Європи і зруйнувати економіку України. Очевидно, що ці цілі визначають військові, політичні та економічні завдання. В оперативному відношенні ці цілі охоплюють чотири напрямки: тривале і набагато активніше надання Україні сучасної зброї та техніки, щоб протистояти далеким повітряним, морським та ракетним ударам Росії та зняти блокаду в Чорному морі; зусилля Заходу з позбавлення Росії енергетичних доходів шляхом пошуку альтернативних джерел енергії та збільшення енергетичних поставок Україні; довгострокова підтримка економіки України, якій щомісяця потрібно кілька мільярдів доларів лише для виживання; і нарешті, прорив блокади в Чорному морі для

¹⁹ Susanne Michelle Birgersson, *After the Breakup of a Multi-ethnic Empire: Russia, Successor States, and Eurasian Security* (Westport CT and London: Praeger Publishers, 2002), 193. (курсив в оригіналі)

²⁰ Vladislav L. Inozemtsev, "Putin's Russia: A Moderate Fascist State," *The American Interest* 12, no. 4 (March-April 2017): 32-33, published online on January 23, 2017, <https://www.the-american-interest.com/2017/01/23/putins-russia-a-moderate-fascist-state/>.

²¹ Temur Basilia, "Eurasian Commentary," в *Russian-Eurasian Renaissance: U.S. Trade and Investment in Russia and Eurasia*, ред. Jan H. Kalicki, Eugene K. Lawson (Stanford, CA: Stanford University Press, 2003), 166.

безперешкодного постачання енергоносіїв та зерна. Ця остання мета знизить загрозу голоду в Африці і на Близькому Сході, які залежать від експорту російського і українського зерна, дасть такі необхідні валютні надходження Україні, відкриє нові можливості для імпорту енергоносіїв не з Росії в Україну і Європу і послабить, якщо не усуне, російську військову загрозу Одесі та спроби закрити Чорне море, використовуючи його як ворота, за допомогою яких можна протистояти НАТО у Середземномор'ї.

Окрім тривалої підтримки в робочому стані ліній з виробництва сучасної зброї та економічної допомоги Україні, ці цілі передбачають і низку інших, не менш термінових довгострокових завдань, що включають військово-політичні та економічні програми. Стратегічно вони відкривають Чорне море, зводять нанівець військово-морську, а то й загальну стратегію Росії і виринають інструменти ескалації війни з рук Москви. Блокада є абсолютно незаконним, піратським актом агресії. Вся ця війна, не оголошена Росією, повністю незаконна, включаючи блокаду. Але поки Захід проводить дипломатичні маневри, щоб обійти блокаду та вивезти зерно, криза триває. Путін продовжує блокаду та енергетичний шантаж Європи, увірувавши в те, що єдність союзу зникне, оскільки у союзників не вистачає волі кинути виклик Росії. Очевидно, що потрібно зробити більше, щоб прорвати блокаду та посилити безпеку в Чорному морі. Більше того, заходи з досягнення цих цілей та забезпечення перемоги України мають стратегічно поєднувати та координувати військові й невійськові кроки. Прорив блокади полегшить економічні труднощі України та підтримає давній міжнародний принцип свободи мореплавства, заради якого Вашингтон вступав у війну у 1812 та 1917 роках. Нарешті, це створить міцну основу такої необхідної постійної присутності Заходу в критично важливому Чорному морі.

Недавня оцінка Марком Канчаном шляхів прориву блокади показує, що всі варіанти пов'язані з ризиком, і для досягнення цієї мети може знадобитися сила²². Тому, безумовно, потрібна нова основа для зближення Туреччини із Заходом, бо Туреччина володіє ключами від Чорного моря і одночасно намагається політично балансувати між НАТО, членом якої вона є, та Росією. Сьогодні ознаки цього зближення видно у згоді Анкари на членство Фінляндії та Швеції в НАТО та поновленні переговорів про продаж F-16 Туреччині²³. Вони відкривають можливості, які, якщо ними вміло скористатися, можна використати на благо союзників.

Можливі кілька підходів. По-перше, США могли б негайно реалізувати закон про ленд-ліз із Україною, розмістивши колишні американські, а тепер українські кораблі на базах США та/або НАТО. Це покладе на Москву тягар

²² Mark Cancian, "How to Break Russia's Black Sea Blockade: The World Must Act to Address the Global Food Crisis," *Foreign Affairs*, July 1, 2022, <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2022-07-01/how-break-russias-black-sea-blockade>.

²³ Josh Rogin, "How a Thaw with Turkey Could Help Ukraine Win the War," *The Washington Post*, June 30, 2022, <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/06/30/biden-erdogan-thaw-turkey-help-ukraine-against-russia/>.

ескалації безпосередньо проти США, чого вона явно не бажає робити, і тим самим допоможе послабити контроль Росії над ескалацією та можливістю її Чорноморського флоту. Далі, Генеральна асамблея (ГА) ООН могла б створити військово-морські сили супроводу під командуванням третьої особи, наприклад, турецького командувача, з огляду на добрі контакти Туреччини з Москвою та Києвом, з тральщиками, засобами ППО та іншими необхідними засобами, для прориву блокади та експорту наявного зерна²⁴. Але це рішення залишає Одесу та інші порти вразливими для російських ударів, тому його мають доповнювати інші заходи для запобігання таким інцидентам або тверде зобов'язання Росії (що мало ймовірно) зняти блокаду. Рішення про конвоювання, про яке говорить Канчян, тягне аналогічні ризики²⁵. Тому, мабуть, єдиний по-справжньому ефективний спосіб прорвати блокаду – це сила, наприклад, на основі нового закону про ленд-ліз США. Як альтернатива, можливо, краща, ГА ООН могла б наслідувати приклад резолюції «Єдність заради миру» 1950 року, яка дозволила США взяти на себе командування силами в Південній Кореї під час вторгнення Північної Кореї, та дозволити НАТО зняти блокаду з гуманітарних міркувань, наприклад, для запобігання масового голоду. Ця резолюція дозволить НАТО використати бази в Румунії, Болгарії та Туреччині, щоб позбавити сенсу Крим і блокаду в Чорному морі. Цей шлях, у поєднанні з видатними військовими успіхами України на морі, суттєво послабить російський стратегічний і комерційний тиск на Україну. Цей шлях також не порушить договір Монтре і, таким чином, не суперечитиме прагненню НАТО відновити відносини з Туреччиною. Тим часом блокада продовжується, з руйнівними наслідками.

НАТО явно не бракує засобів, але, незважаючи на всі резолюції, вона поспідовно не використовує їх у Чорному морі. З ряду причин НАТО не використало військово-політичні можливості, надані їй договором Монтре, що регулює Чорне море, до війни²⁶. НАТО фактично застерегли від фізичної присутності в Україні чи Чорному морі. Кораблі ВМС США і НАТО залишили Чорне море, щоб не провокувати Росію, і ніяк не протидіяли російській блокаді²⁷. Цей результат становить серйозну загрозу для всіх інших прибережних держав, включаючи кандидата в НАТО Грузію і членів НАТО Туреччину,

²⁴ "Ukrainian Grain: How to Lift Russia's Black Sea Blockade?" *Naval News*, June 12, 2022, <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/06/ukrainian-grain-how-to-lift-russias-black-sea-blockade/>.

²⁵ Cancian, "How to Break Russia's Black Sea Blockade."

²⁶ LTG (Ret.) Ben Hodges, Janusz Bugajski, COL (Ret.) Ray Wojcik, Carsten Schmiedl, *One Flank, One Threat, One Presence: A Strategy for NATO's Eastern Flank* (Washington, DC: Center for European Policy Analysis, May 2020), <https://cepa.org/one-flank-one-threat-one-presence/>.

²⁷ John Irish, Robin Emmott, Jonathan Saul, "NATO Leaves Black Sea Exposed as Russia Invades Ukraine," *Reuters*, February 25, 2022, <https://www.reuters.com/world/europe/nato-leaves-black-sea-exposed-russia-invades-ukraine-2022-02-24/>.

Румунію та Болгарію. Більше того, відсутність сил протидії дозволяє продовжувати блокаду та обстріли берегових об'єктів з моря. Таким чином, НАТО в рамках свого уявного військового відродження могла б максимально використати свою здатність захистити інтереси європейської безпеки в Чорноморському регіоні, нині мілітаризованому Росією.

Крім довгострокової економічної та військової підтримки, ми також маємо переконати Путіна, що Україна не сама, і він не зможе здобути перемогу. Аналітики визнають, що зараз Путін може оголосити про перемогу будь-якої миті. «Перемога – це те, що Росія може оголосити в день, коли вона вирішить припинити бойові дії, *за умови – це ключовий момент – що вона припинить бойові дії з власної волі*»²⁸. Тому необхідно перехопити ініціативу, а отже, і динаміку ескалації у Москві. Загальна стратегія Росії вже давно спрямована саме на контроль ескалації, щоб закрити Чорне море і навіть вхід до нього для Заходу²⁹. Ядерні погрози Росії Європі, що проявилися в попередніх навчаннях і нинішніх діях, підтверджують думку *The Economist* про те, що це війна ескалації, тобто що б світ не робив і не говорив із цього приводу, президент Росії Володимир Путін загрожує діяти ще жорсткіше, включаючи ядерні погрози³⁰. Стратегія Путіна, очевидно, включає постійні погрози ядерної ескалації з тим, щоб вийти з глухого кута на шляху до перемоги або навіть покласти край злочинам і неефективному управлінню в армії³¹. Такі дії повністю відповідають загальним цілям ескалації та ядерних погроз у ядерній стратегії Росії, а також більш широким цілям загальної ядерної стратегії Росії з забезпечення ескалаційного домінування на всіх етапах кризи, включаючи не лише погрози, а й реальне застосування ядерної зброї³².

Говорячи про війну в Україні та ядерну стратегію Росії, Гізер Вільямс зазначає:

²⁸ Sam Greene, "Why We Fight," *TL;Drussia*, June 30, 2022, <https://tldrussia.substack.com/p/why-we-fight>. (курсив в оригіналі)

²⁹ Див., наприклад, Stephen Blank, "Baltic Buildup," *Jane's Intelligence Review* 29, no. 5 (May 2017): 12-13.

³⁰ "A War of Escalation: Just How Far Will Putin Go?" *The Economist*, March 7, 2022, <https://www.economist.com/films/2022/03/07/a-war-of-escalation>.

³¹ David E. Sanger, Eric Schmitt, Helene Cooper, Julian E. Barnes, "U.S. Makes Contingency Plans in Case Russia Uses Its Most Powerful Weapons," *The New York Times*, March 23, 2022, <https://www.nytimes.com/2022/03/23/us/politics/biden-russia-nuclear-weapons.html>.

³² Nikolai N. Sokov, "Russian Military Doctrine Calls a Limited Nuclear Strike 'De-escalation.' Here's Why," *Bulletin of the Atomic Scientists*, March 8, 2022, <https://thebulletin.org/2022/03/russian-military-doctrine-calls-a-limited-nuclear-strike-de-escalation-heres-why/>; Michael Kofman, "Russian Strategy for Escalation Management: Key Concepts, Debates, and Players in Military Thought," *Russian Military Analysis*, April 20, 2020, <https://russianmilitaryanalysis.wordpress.com/2020/04/20/russian-strategy-for-escalation-management-key-concepts-debates-and-players-in-military-thought/>.

Але вторгнення в Україну – це ескалація іншого роду: навмисна ескалація. Стратегічна доктрина Росії складається з наступального та оборонного компонентів, включаючи залякування та нав'язування витрат у спробі керувати ескалацією. Підхід Росії до стратегічного стримування часто неправильно інтерпретують як «ескалацію заради деескалації», але зрештою він полягає у навмисному маніпулюванні ризиком³³.

Це, безумовно, вірно й у даному випадку. Путін продовжує ескалацію проти України та, опосередковано, проти НАТО, використовуючи авіацію та ракети для терористичних бомбардувань і намагаючись втягнути у війну Білорусь³⁴.

Тому, щоб уникнути майбутніх війн і сценарію перемоги Росії, НАТО та ЄС мають визнати, що на карту поставлені їхні життєві інтереси, та знайти засоби перемогти Росію. Україна не лише служить перевіркою імперських намірів Росії, яку та явно провалила, а й стала тестом життєздатності безумовного наративу Заходу³⁵. Цінності – одне з основних питань, що стоять на кону. Ми також відмітили спільний виклик імперії та автократичної диктатури. Але для вирішення невідкладних завдань, перелічених вище, військової перемоги недостатньо. Важливими передумовами майбутнього миру та безпеки у всій цій зоні, не лише в Європі, а й у Леванті, є економічні програми, особливо з енергопостачання Великого Чорноморського регіону.

Енергоресурси для Чорноморського регіону і Балкан

Як зазначено вище, безпеку Чорного моря не можна розглядати без урахування Балкан. Хоча балканські країни – відносно невеликі енергоринок, вони є критичними для європейської енергетичної політики та безпеки. Їхня близькість до постачальників енергоносіїв визначає їхню непропорційно важливу роль у енергобезпеці Європи. Оскільки будь-яка балканська криза швидко переростає в загальну кризу державної системи всієї Європи, цей принцип так само застосовується і до енергетичної безпеки³⁶. Центральне місце енергетики як потенційно головної

³³ Heather Williams, "What We Got Wrong About Nuclear Risk Reduction," *The Hill*, May 23, 2022, <https://thehill.com/opinion/national-security/3497843-what-we-got-wrong-about-nuclear-risk-reduction/>.

³⁴ Stefan Wolff, Anastasiya Bayok, "Commentary: Growing Fears Russia Could Drag Belarus into Ukraine War," *Channel News Asia*, June 23, 2022, <https://www.channelnewsasia.com/commentary/ukraine-russia-belarus-invasion-join-war-putin-2762621>.

³⁵ Lilia Shevtsova, David J. Kramer, "Ukraine, Russia and Two Horses," *The American Interest*, August 21, 2012, <https://www.the-american-interest.com/2012/08/21/ukraine-russia-and-two-horses/>.

³⁶ Stephen J. Blank, "Introduction" and "Yugoslavia's Wars and European Security," в *Yugoslavia's Wars: The Problem From Hell*, ред. Stephen J. Blank (Carlisle Barracks, Pa.: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 1995), 1-5 і 123-159, відповідно, <https://press.armywarcollege.edu/monographs/226/>.

зброї в арсеналі Москви для забезпечення європейської безпеки підтверджує цей висновок³⁷. По суті, трубопроводами протікає політичний вплив Росії в Центральній та Східній Європі – контроль доходів, інфраструктури і, зрештою, урядів³⁸.

Тому балканські країни є найважливішим стрижнем енергосистеми Європи та епіцентром конфронтації Москви із Заходом. Про це свідчать російські спроби переворотів у Чорногорії та Північній Македонії³⁹. А оскільки на Балканах очевидна потреба у великих проектах газифікації та інфраструктури для прискорення і стимулювання економічного розвитку окремих країн і всього регіону, розташування нинішніх та майбутніх інфраструктурних і трубопровідних проектів було як внутрішньою, так і міжнародною проблемою у кожній країні ще до цієї війни.

Тому питання балканських трубопроводів за своєю суттю політизовані. По-перше, оскільки балканські держави або порівняно недавно вступили, або прагнуть вступити до ЄС, як Албанія, вони зобов'язані розробляти свої енергетичні програми відповідно до енергетичних принципів і законодавства ЄС⁴⁰. Цей факт, а також нормальні природні конфлікти інтересів усередині урядів гарантують, що основні внутрішні рішення стосовно трубопроводів та енергетичної політики стануть об'єктом внутрішньополітичної боротьби. По-друге, оскільки енергетика є головним козирем Росії, Росія постійно грає на цих проблемах, щоб мати переваги перед Європою.

Таким чином, і попередня російська пропозиція «Південного потоку», і нинішній проект трубопроводу «Турецький потік» пояснюються бажанням Москви обійти українські трубопроводи, позбавити Україну будь-яких потенційних важелів впливу на Росію, зруйнувати основи незалежності України та ізолювати Україну від Європи, зробивши її винятково залежною від російських енергоносіїв. І навпаки, контрпропозиції Заходу

³⁷ Martin Vladimirov, "Reassessing Russian Influence: Economic and Governance Underpinning," в *The Russian Economic Grip on Central and Eastern Europe*, ред. Ognyan Shentov, Ruslan Stefanov, and Martin Vladimirov (London and New York: Routledge, 2019).

³⁸ John R. Haines, "The Geopolitics of Russia's Networked Energy Infrastructure," *Orbis* 59, no. 4 (Fall 2015): 557-599, 562, <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2015.08.010>.

³⁹ Mersiha Gadzo, "Russian Spies Found Guilty of Montenegro Coup Attempt," *Al Jazeera*, May 9, 2019, <https://www.aljazeera.com/news/2019/5/9/russian-spies-found-guilty-of-montenegro-coup-attempt>; Frieda Ghitis, "Russia Tries to Tip the Scales in the Fight Over Macedonia's Future," *World Politics Review*, October 4, 2018, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/26241/russia-tries-to-tip-the-scales-in-the-fight-over-macedonia-s-future>.

⁴⁰ USAID, "Energy Strategy for Albania: Enhancing Capacity for Low Emission Development Strategies (EC-LEDS)" (USAID, January 2018), 35, <https://www.h2o-initiative.org/wp-content/uploads/documents-public/Albania/USAID-2018-Albanian-Energy-Strategy.pdf>.

спрямовані на те, щоб заблокувати спроби Росії ізолювати Україну та позбавити Росію монополії на транспортування газу на Балканах, яка потім буде використана як база для корупції, підривної діяльності та, зрештою, захоплення місцевих органів влади⁴¹. Країни Заходу також давно заохочували Україну розвивати власну енергетику і не лише забезпечувати себе, а й експортувати енергоносії до менш забезпечених регіонів Балкан і Східної Європи⁴². Ця війна дає нові можливості досягти цієї мети шляхом пошуку нових альтернатив російським енергоносіям, що знизить загальний вплив Росії на Балканах та у Причорномор'ї.

У той час як «Велика сімка» обмежує ціни на імпорт російської нафти, щоб позбавити Москву доходів, триває пошук нових джерел, які не йтимуть із Росії через Балкани до Центральної Європи⁴³. Ряд урядів вже розглядає можливість укладання контрактів в Африці, але цих контрактів і навіть збільшення виробництва та експорту зі США недостатньо⁴⁴. Тому Європа зараз вивчає нові джерела в районах, так чи інакше пов'язаних з Чорноморським регіоном. ЄС уже підписав угоди з Ізраїлем та Єгиптом про постачання газу зі Східного Середземномор'я на грецькі нафтопереробні заводи, звідки він може піти на Балкани і далі до Італії та Німеччини⁴⁵. ЄС також може використати чималі кіпрські запаси, оскільки Кіпр, Греція та Ізраїль продовжують співпрацювати у постачанні цих енергоносіїв до Європи, а Кіпр нещодавно підписав з ЄС угоди про сонячну енергію та електроенергію⁴⁶. Ще одним можливим джерелом може стати

⁴¹ Heather A. Conley, James Mina, Ruslan Stefanov, Martin Vladimirov, *The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*, Vol. 1 (Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, 2016), <https://www.csis.org/analysis/kremlin-playbook>.

⁴¹ Donatienne Ruy, Heather A. Conley, Ruslan Stefanov, Martin Vladimirov, *The Kremlin Playbook 2: The Enablers*, Vol. 2 (Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, 2019), <https://www.csis.org/analysis/kremlin-playbook-2-enablers>.

⁴² James Osborne, "What Rick Perry Was Doing in Ukraine?" *Houston Chronicle*, October 16, 2019, <https://www.houstonchronicle.com/business/energy/article/Rick-Perry-s-Ukraine-mission-14539165.php>; "Ukraine and Its Relations With the United States"; Testimony, Daniel A. Russell, Deputy Assistant Secretary, Bureau of European and Eurasian Affairs, Testimony Before the Commission on Security and Cooperation in Europe (Washington, DC, March 16, 2010), <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/rm/2010/140325.htm>.

⁴³ Matthew Dalton, "G-7 Bid to Cap Russian Oil Price Faces Hurdle of Global Enforcement," *The Wall Street Journal*, June 28, 2022, <https://www.wsj.com/articles/g7-bid-to-cap-russian-oil-price-faces-hurdle-of-global-enforcement-11656425299>.

⁴⁴ Ariel Cohen, "A Scramble for African Energy," *Forbes*, June 30, 2022, www.forbes.com/sites/arielcohen/2022/06/30/a-scramble-for-african-energy/.

⁴⁵ Sarah El Safty, Ari Rabinovitch, "EU, Israel and Egypt Sign Deal To Boost East Med Gas Exports To Europe," *Reuters*, June 15, 2022, <https://www.reuters.com/business/energy/eu-israel-egypt-sign-deal-boost-east-med-gas-exports-europe-2022-06-15/>.

⁴⁶ Reuters, "Greece, Cyprus and Israel to Expand Energy Cooperation amid Ukraine War," *Reuters*, April 5, 2022, <https://www.reuters.com/business/energy/greece-cyprus-israel-expand-energy-cooperation-amid-ukraine-war-2022-04-05/>.

газ, який, як стверджує Туреччина, вона виявила в районі свого чорноморського узбережжя⁴⁷.

Але джерела там і в Східному Середземномор'ї поки що не готові до експорту, оскільки нема трубопроводів для цих газових потоків, а їхнє будівництво потребуватиме часу та величезних інвестицій. Тому Захід намагається розширювати постачання існуючими трубопроводами. Це вводить у гру Азербайджан, який експортує газ на Балкани Трансанатолійсько-Трансадріатичним трубопроводом (TANAP-TAP) і нафту трубопроводом Баку-Джейхан. Перед самою війною Азербайджан оголосив про плани збільшити експорт газу до Європи цього року до 16,2 мільярда кубометрів, а згодом подвоїти його⁴⁸. З початком війни у Баку підтвердили намір постачати більше газу до Європи⁴⁹. Крім зміцнення енергетичної співпраці з Азербайджаном, ця війна дає США та ЄС нові можливості для розширення їхньої спільної взаємодії з Кавказом та послаблення здатності Росії розпалювати нові конфлікти. Посередництво ЄС у Карабахській війні триває і, схоже, дає результат у вигляді участі Баку та Єревана у переговорах⁵⁰. Хоча там потрібно буде укласти мир за участю в переговорах усіх сторін, в тому числі Росії та Туреччини, можливість ширшої та міцнішої присутності ЄС на Кавказі внаслідок цього процесу та тісніших енергетичних зв'язків тепер виглядає реальною і не повинна бути втрачена, як це сталося раніше, що призвело до численних війн на Кавказі та в Україні. Це означає не виключення Росії, що в будь-якому

israel-expand-energy-cooperation-amid-ukraine-war-2022-04-05/; "EU Invests over €1 billion in Energy Infrastructure in Support of the Green Deal," *European Commission*, January 26, 2022, https://ec.europa.eu/info/news/eu-invests-over-eu-1-billion-clean-energy-infrastructure-support-green-deal-2022-jan-26_en; Georgios Georgiou and Paul Tugwell, "EU Commits \$736m to Fund Cyprus, Israel Power Link to Europe," *Bloomberg*, January 27, 2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-01-27/eu-commits-736m-to-fund-power-cable-linking-cyprus-to-europe>; AFP, "Greece, Egypt, Cyprus Sign Energy Deal with Europe in Mind," *ET Energyworld.com*, October 20, 2021, <https://energy.economictimes.indiatimes.com/news/renewable/greece-egypt-cyprus-sign-energy-deal-with-europe-in-mind/87153204>.

⁴⁷ Hasan Selim Özertem, "Turkey's New Gas Discovery in the Black Sea and Its Potential Implications," *IFRI (French Institute of International Relations)*, October 1, 2020, <https://www.ifri.org/en/publications/editoriaux-de-lifri/turkeys-new-gas-discovery-black-sea-and-its-potential-implications>.

⁴⁸ Reuters, "Azerbaijan Set to Boost Gas Supply to Europe This Year, Double Capacity in Future," *Reuters*, February 23, 2022, <https://www.reuters.com/business/energy/azerbaijan-set-boost-gas-supply-europe-this-year-double-capacity-future-2022-02-23/>.

⁴⁹ Fareed Rahman, "Azerbaijan Plans to Supply More Natural Gas to Europe amid Russia-Ukraine Conflict," *The National*, May 9, 2022, www.thenationalnews.com/business/energy/2022/05/09/azerbaijan-plans-to-supply-more-natural-gas-to-europe-amid-russia-ukraine-conflict/.

⁵⁰ International Crisis Group (ICG), "Watch List 2022 – Spring Update," ICG, May 24, 2022, <https://www.crisisgroup.org/global/watch-list-2022-spring-update>.

випадку неможливе на Кавказі, але ширшу і міцнішу присутність для проєкції її імперським іграм у Нагірному Карабаху та Грузії, що одночасно зміцнить впевненість регіону у сталості інтересів Заходу. Цей процес також заслуговує на потужну підтримку США, оскільки це реальна основа, на якій ЄС може протистояти російським провокаціям. У більш загальному плані Захід має зрозуміти, що Чорноморський регіон в цілому, включаючи Кавказ, Балкани та Левант, дозволить країнам НАТО/ЄС взаємодіяти з державами Південного Кавказу, Близького Сходу та Центральної Азії і запобігти реваншистським діям Росії⁵¹. Це розуміння стосується взаємопов'язаних економічних, політичних і військових проблем. Воно не обмежується Кавказом, оскільки «субрегіони» навколо Чорного моря або у великому причорноморському регіоні пов'язані між собою.

Вирішення проблеми постачання енергоносіїв для балканських країн насамперед полягає у збільшенні поставок з Азербайджану трубопроводом TANAP-TAP та зі Східного Середземномор'я. Але збільшення постачання енергоносіїв з Азербайджану до Європи через Балкани, навіть у поєднанні з іншими джерелами, не зможе вирішити місцеві чи європейські проблеми без суттєвого прогресу в будівництві трубопровідної інфраструктури, необхідної для переміщення неросійських вуглеводнів Балканами та Східною Європою. Це головне завдання ЄС і субрегіональних організацій, таких, як «Ініціатива трьох морів», що ще раз вказує на взаємозв'язок енергетичних, політичних і, зрештою, військових наслідків у великому причорноморському регіоні⁵².

Висновки

Таким чином, ми повертаємося до того, з чого почали. Захід стикається з різноманітними, але в цілому взаємопов'язаними проблемами безпеки в Чорноморському регіоні, від вирішення яких він досі ухилявся, результатом чого стали численні війни, найжахливішою з яких є агресія Росії проти України. Ця війна дає Заходу та НАТО шанс використати свою військово-економічну перевагу для створення більш законного і міцного порядку на Чорному морі та зменшення, якщо не усунення, постійних силових імперських загроз цьому порядку з боку Росії. Отже, питання не в ресурсах, оскільки вони є. Швидше, як багато хто вже помітив, це питання волі, бо це може стати реальністю, тільки якщо Захід дійсно бажає створення та підтримання такого порядку.

⁵¹ Pavel Shlykov, "Russian-Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition," *Perceptions* 23, no.2 (Summer 2018): 93-116, 99, <http://sam.gov.tr/pdf/perceptions/Volume-XXIII/Summer-2018/sf-93-116.pdf>.

⁵² Stephen J. Blank, "The Balkans and Euro-Atlantic Energy Security," *Orbis* 66, no. 1 (Winter 2022): 58-77, <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2021.11.006>; Haines, "The Geopolitics of Russia's Networked Energy Infrastructure," 557-599.

Застереження

Представлені тут погляди належать виключно автору і не відображають офіційну позицію Консорціуму військових академій та інститутів вивчення проблем безпеки програми «Партнерство заради миру», організацій-учасниць чи видавців Консорціуму.

Подяка

Connections: The Quarterly Journal, Vol. 21, 2022, видано за підтримки уряду США.

Про автора

Стівен Бланк – визнаний у світі експерт із зовнішньої та оборонної політики Росії та міжнародних відносин на теренах колишнього СРСР. Провідний експерт з європейської та азійської безпеки, включаючи питання енергетики. З 2020 року – старший науковий співробітник Інституту досліджень зовнішньої політики України. У 2020-2021 роках був провідним експертом з Росії в американському Інституті миру. У 2013-2020 роках був старшим науковим співробітником Американської ради із зовнішньої політики. У 1989-2013 роках був професором національної безпеки Росії в Інституті стратегічних досліджень Військового коледжу СВ США у Пенсільванії.

Д-р Бланк консультував ЦРУ, великі аналітичні центри та фонди, головував на представницьких міжнародних конференціях у США й за кордоном, виступав оглядачем з міжнародних справ у міжнародних засобах масової інформації. Автор понад 1300 статей і монографій з радянської/російської, американської, азійської та європейської військової та зовнішньої політики, у тому числі 15 книг, часто виступав перед Конгресом з питань Росії, Китаю та Центральної Азії для бізнесу, уряду та аналітичних центрів у країні та за кордоном.

Д-р Бланк – магістр і доктор з історії Росії Чиказького університету, бакалавр історії Пенсільванського університету.